

France Pibernik

TEMPORALNOST V HRIBOVŠKOVI POEZIJI

Pri pesniku Ivanu Hribovšku je mogoče ugotavljati izrazito časovno zaznamovanost: časovno je zaznamovano njegovo življenje, prav tako njegova poezija. Zgodovinske okoliščine so bile neprizanesljive, njihove nepreklicnosti se je pesnik globoko zavedal in leto dni pred koncem svojega kratkega življenja zapisal:

Prišla bo ura, ko bo treba iti:
nihče ne ve, ne kam in ne zakaj,
pekel nasilja, kletev in izdaj
se bo odprl v podobi grozoviti.

Nenehno prisotni občutek, da se mu čas izteka, je izhajal tudi iz dejstva, da je bil že junija 1942 potrjen v nemško vojsko. Šibko zdravstveno stanje ga je začasno obvarovalo pred vojaško uniformo, grožnja vpoklica pa je poslej stalno visela nad njim. A ni šlo samo za zunanje pritiske. Pri Hribovšku moramo računati na samosvoj duhovni profil takratnih generacij mladih slovenskih izobražencev, ki so rasle v letih pred 2. svetovno vojno.

O teh izgubljenih, morda bolje, žrtvovanih generacijah je v pismu Ivanu Hribovšku leta 1943 z Dunaja razmišljal njegov prijatelj in najbližji sogovornik Janez Remic, in sicer takole:

»Morebiti me ne boš razumel, ko tako razposajeno in lahkomišlno govorim. Nikakor ne mislim, da je življenje in zgodovina igra, posamezniku v čast, da se lahko pozabava z njo. Ali vendar, človek se včasih čuti tako izvržen iz dogajanja, da se more samo še zviška smejati in vse okrog sebe obsojati; ali pa pridejo trenutki, ko se zapreš vase in se cmeriš nad svojimi neuresničenimi načrti in ideali in se zdiš samemu sebi silno star. Zlomljeni mladi ljudje smo, od katerih čas preveč zahteva; čas hoče, kakor je pred leti prerokoval Maritain, da bi bili heroji, mi smo pa rojeni za solidno življenje brez konfliktov. Zato se umikamo, bežimo, čakamo ali pa tudi ne čakamo več, samo topo vegetiramo. Govorim v množini, pa bi pravzaprav moral v prvi osebi ednine, ker to so reči, ki si jih sam največkrat očitam in se nikoli v njih znajti ne morem.«

Remičevi razmišleki morejo domala v celoti veljati tudi za Hribovška. Izhajal je iz podobnega, to je gorenjskega okolja, oba sta obiskovala isti učnovzgojni zavod, to je Zavod s. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano. Škofovi zavodi so bili katoliški konvikt, ki je v prvi vrsti skrbel za duhovniški naraščaj, v drugi vrsti pa za katoliške izobražence. Pri obeh, pri Remicu in Hribovšku, je bilo že zgodaj jasno, da ne nameravata v duhovniški poklic, v obeh pa je za vedno ostala načrtana načelnost,

brezkompromisnost, premočrtnost, zazrtost v idealni svet humanističnih vrednot, katerih veljavnost je dodatno podpiralo njuno skupno zanimanje za antično umetnost in filozofijo.

Upravičeno je mogoče trditi, da je bil Hribovšek v marsičem bolj dosleden kot Remic, predvsem pa že v deških letih skrajno resnoben. Življenje ga je namreč zgodaj zadelo. Ko mu je trinajstletnemu umrl oče, se je v njem utrnulo otroško veselje in se vanj naselila prezgodnja resnost. Tak je ostal do konca. Njegovega idealističnega pojmovanja sveta ni v ničemer omajal odhod iz Škofovih zavodov, ko se je jeseni 1940 kot sedmošolec prepisal na Klasično gimnazijo v Ljubljano, niti močno zблиžanje z Jožetom Brejcem (Javorškom) in s Kocbekovo skupino, v katero se je vključil po prihodu v Ljubljano. V duhovnem območju, ki si ga je začrtal v Škofovih zavodih pod vodstvom dr. Antona Breznika in profesorja Jakoba Šolarja, so bila sprejeta načela spodbudna, problem je nastal v trenutku, ko so se razmere z nastopom vojne drastično spremenile, ko so o življenju začele odločati povsem drugačne kategorije.

Hribovšek se je teh premikov sredi okupacije sicer začel dovolj zgodaj zavdati, spričo svoje nepraktičnosti pa si ni znal pomagati in se je vse preveč vdajal v usodo. Zlasti kritično je postalo, ko je maja 1943 prišel na Dunaj študirat klasično filologijo. Mesto mu je s svojo izjemno tradicijo sicer nudilo zanimivo literarno okolje, v katerem sta izmed nemških pesniških imen najmočnejše odmevala Friedrich Hölderlin in Rainer Maria Rilke, toda pogled na razkrajajoče se, od vojne demoralizirano prebivalstvo ga je osebno prizadel, potlačil. V dunajskem življenju je razpoznaval popolno nasprotje vsega tistega, kar je nekdaj pričakoval od sveta. Kljub tako nesposobnemu položaju pa se je spustil v boj za ohranitev svojih načel in jim skušal ostati zvest:

»Ko sem pred dnevi s strahom ugotavljal, da sem dvajset let star (o.p.: besedilo na Dunaju 22. junija 1943), se nisem znebil občutka, da bi bilo morebiti marsikaj moglo biti bolje, da svojega smisla še vedno nisem dosegel in da ponajvečkrat tudi pre malo mislim na to. Res je težko dati odgovor na sleherno stvar, če začnemo spraševati po smislu, posebno danes, ko naša dejanja malokdaj izvirajo iz osebne svobodnosti. Vendarle ne smem dopustiti, da bi izgubil smisel za smisel. To ni fraza, to je nekaj dragocenega, brez tega bi živeti ne mogel. Etos, ki si mi ga Ti dala in ki sem ga v zavodu gojil večkrat z dosledno ostrino, me ne more zapustiti. Življenje je samo na sebi tako žalostna zadeva (to se mi je odkrilo v Ljubljani in na Dunaju), da bi bilo na vsak način ne vredno, da ga človek trpi na sebi, ko bi nam ne bilo dano, da iščemo posvečenja v delu in iskanju. Kot povprečen velemestni človek bi jaz ne mogel živeti in čudim se, da toliko ljudi potrpežljivo pestuje svoj ljubi dolgčas...«

Toda neizprosna resničnost vedno zagatnejših razmer ga je postavljala pred vprašanje lastne dejanskosti. Dokopal se je do nekaterih novih spoznanj in bil o sebi prisiljen razmišljati tudi drugače:

»Bila si sicer že popolnoma razočarana nad menoj, kot si trdila, pa bolj nisi mogla biti od mene samega. Tako je: kadar se začne podirati, je vse v nevarnosti. Moj življenjski nazor ni bil življenjski, bil je priučen in prifantaziran. Nisem si ga gradil iz izkušenj in opazovanj, ampak iz zgodb in afektov. Stavba se je začela podirati, četudi bi utegnila v drugih prilikah še dolgo stati. Ali je nečastno od mene, če vedoma podiram še drugo, kar je zraslo na tako negotovih tleh? Morda se je bati, da ostanem na razvalinah. Prijetno pa bo vsaj to, da si ne bom imel česa očitati. Ponosem bom, če bom mogel pred smrtjo vzklikniti: »Prijatelji, imel sem kaj podirati!« (Dunaj, 16. 11. 1943)

Čas se je Hribovšku iztekal preneglo, da bi bilo v njem moglo priti do bistvenih sprememb, verjetno pa se je zaradi svoje globoke zasidranosti v sistem, na katerem je doslej gradil, še vedno edino mogel zatekati vanj in se tako reševati pred grozečo praznino. O tem nas prepričujejo njegovi zadnji zapisi iz aprila 1945, ko je že bil v domobranski uniformi:

»Jaz nimam nobene skrbi, kaj bo z nami. Tudi če pride do najhujšega, – kar najbrž ne bo, vsaj upanje imam do zadnjega – me ne bo strah (in upam, da tudi mnogih drugih ne), da se ne more zgoditi nič takega, kar bi nas uničilo popolnoma ali nas umazalo za zmeraj. Če bo že tako treba, vsaj zavest bom ohranil, da nisem bil umazan kramar in špekulant s krvjo nedolžnih, da nisem bil izdajalec, ki je po mojem najprej tisti, ki laže, da se bori za svobodo, pa mu gre le za doseg oblasti in revolucijo ...

Zase sem odločen kakor prej: rajši častno umreti, častno pasti, kot izdati samo za trenutek pošteno in pravično stvar. Vem in vidim, da so povsod ljudje, ki bodo delali na račun naše krvi svoje kupčije, toda to morem samo zaničevati, moje odločenosti pa ne bodo spremenili. Če so na svetu ljudje, ki morejo tako delati ob vsem tem, kar se dogaja, je to njihova stvar, jaz ne morem in nočem z njimi imeti nič opraviti.

Vem, da se s tem in takim naziranjem več ali manj odpovedujem samemu sebi, morda celo tako, da mi marsikdo ne bo dal prav. Toda moja naloga je to in nič me ne more morati, da bi je ne izpolnil.«

Zagatnost časa je bila na kratki Hribovškovi dvaindvajsetletni življenjski poti stalna in očitna. Zadnja štiri leta v znamenju vojne morije, zloma kraljevine Jugoslavije, okupacije, osvobodilnega gibanja, nastopa socialne revolucije in njenih nasprotnikov, državljanske vojne, Hribovškovega odločanja med mobilizacijo v nemško vojsko in vstopom v partizanske oziroma domobranske vrste. V zunanjih razsežnostih je presenetljiva podobnost usod obeh naših pesnikov, Balantiča in Hribovška. Oba sta bila spočetka na strani odpora, Hribovšek je v Radovljici kot krščanski socialist celo urejal ilegalno glasilo Vogelni kamen, oba sta se po sili razmer znašla na strani kontrarevolucije in oba končala kot žrtvi nepomirljivih ideoloških nasprotij, Balantič novembra 1943 v Grahovem, Hribovšek v povojnih pobojih verjetno junija 1945.

V njuni vzporednosti je mogoče najti vsaj še eno skupno zaznamovanost: nobeden izmed njiju ni svojega literarnega dela povezoval s svojo ideološko politično odločitvijo, čeravno je v pesmih obeh upodobljen njun skupni surovi čas, pri Hribovšku celo nekoliko izraziteje. Pri Balantiču je časovna dimenzija najizrazitejša v sonetih iz Gonarsa (Vse, Svoboda, Doma), sicer pa samo še v Žalostinki in v pesnitvi Sin.

V Hribovškovi poeziji je časovnost zajeta širše, globlje in temeljiteje. Hribovšku je motiv časa že sam po sebi pomenil eno izmed osnovnih sestavin, zato je lažje razumeti, kako da je tej tematiki dal tolikšen prostor in jo tako izrazilo izrekal. Glede na poetsko usmerjenost in glede na skrajno zadržanost, da ne rečem, kar asketstvo, je pri Hribovšku mogoče opazovati nenehno izravnavanje objektivnosti in subjektivnosti, da tudi tam, kjer čas govori iz najbližje zgodovinske in vsakdanje bližine, zunanja manifestacija ne prevlada, da celo takrat, kadar nezadržno razodeva lastno stisko in usodnost svojega položaja, projicira splošno človeško pozicijo v določenem zgodovinskem dogajanju.

Zavedanje časa, časnosti, je pri Hribovšku močno zaznamovano, pogosto neposredno že v naslovih: Ura, Ura 1942, Ura-1943, Pomladna pesem 1944, sicer pa posredno, v podobah svoje generacije. Vse to more veljati samo za drugo rokopisno

pesniško zbirko z oznako PESMI MARJANA GOSTIŠE, datirane maja 1944, medtem ko pa v prvi rokopisni zbirki PESMICE (1939) časovno označevanje, kot Poldan, Popoldansko zatišje ali Jutro, nima nikakršnih zgodovinskih ali socialnih dimenzij in je zgolj izraz kocbekovskega magičnega realizma. Vzemimo za primer JUTRO:

Njive vstajajo iz omame,
topla luč od njih dehti.
Preko čela jim cvet visi,
mehko razcvitanje me objame.

Drevesa so polna kadila,
veje mi prebadajo oči,
iz njih mi droben dež prhti,
še senca drevesa se bo zmočila.

Kako neizprosno in trdo je čas posegel v pesnikovo doživljanje, bi nam mogla prepričljivo povedati primerjava med zgodnjo pesmijo POMLADNA PESMICA, ki govori o pesnikovem življenjskem prebujanju, in pesmijo POMLADNA PESEM 1944, v kateri zeva ostra zarezja časa, prepad, ki ga ni bilo mogoče več premostiti.

Pri Hribovških pesmih je zelo težko govoriti o kakšni natančnejši dataciji posameznih pesemskih enot, ker v njegovi zapuščini vsaj za zdaj ni bilo mogoče odkriti tistih običajnih opor, ki dopuščajo vsaj okvirno časovno genezo posameznih pesmi oziroma časovno zaporedje. Tako nam ostajajo samo tisti zaznamki, ki jih je avtor sam postavil v neposredno časovnost, pri nekaterih pesmih pa nas na časovnost opozarjajo zastavljeni problemi in pesniške podobe.

Pesem URA 1942 je v problemskem razmerju v sebi uravnana. Na eni strani sicer odpira globoka brezna, v katera nesrečniki »drče v globine«, toda pesnik zoper nasilje postavlja moč človekovega zaupanja v svetlo prihodnost. Ta na videz preprosta rešitev je nastala v času, ko je pesnik še aktivno sodeloval pri radovljiškem odporniškem gibanju in ko so se mu problemi zdeli rešljivi na primarni ravni.

Brž ko se preselimo v leto 1943, so problemska razmerja bistveno drugačna, predvsem je porušeno ravnotežje, očitnejša je padajoča intonacija. Že v pesmi URA 1943 se oglasijo trpkjše besede:

Udarci nam brez nehanja bobnijo,
za njimi se love roke izžete
in žile kakor strune prenapete
v noč bruhaajo zastrto melodijo.

Obrazi so vsi črni, razkopani,
v globokih brazdah upanje zasuto.
Oči za lučjo, ki se vziti brani,

bolestno tipajo skoz kri podpluto,
za vsakim udarcem nanje se useda
obup, sovraštvo in topost in beda.

V nakazani vsebinski sklop smemo pritegniti pesem RAZGOVOR, ki v lirični besedi sredi vojskujočega se sveta izpoveduje občutek osamljenosti na eni in zavest izpostavljenosti na drugi strani.

Bog ve, odkod mi kliče Jože Brejc: –
Moj Bog, kako mi tvoj obraz bledi!
Mar jasne črte veter mi izpira,
ki slednjo noč zaliva mi oči?

Tako mi je, ko da od vas prihaja
ta nočni veter, v sanjah me budi.
Mar tožbe, vzdihne in solze prinaša,
mar je zaveza novih sončnih dni?

Me kličeš ti, me iščeš z njim po svetu?
Preplavil že vso našo je zemljó.
Od vsepovsod se zbira kakor voda
in žejna usta moči mi grenko.

Besede vsem so v molk nam potopljene.
Le nosi, veter, nosi pod nebo,
kar se ne da v besede ukleniti,
o tem viharji v grózi nam pojo.

In ko strmel boš v nočnih sil bučanje,
jaz, jaz sem, ki te kličem že vse dni.
Ko sred noči se boš iz spanja zdrznil,
me čuješ, dragi? Kje si, da te ni? –

Je veter, ki v samotni kraj šumi?
Kot zapuščena misel v noč se sklanja
edina roža, ki mi še diši.
Bog ve, odkod me kliče Jože Brejc?

Hribovšek je svojo usodo nehote razširil na usodo svoje generacije. Iz neposrednega radovljiškega okolja je mogel opazovati odhajanje sovrstnikov pod orožje in v smrt, vse bolj so se redčile vrste med slovenskimi dunajskimi študenti, fronte so pogoltnile sošolce iz Škofovih zavodov. Hribovškovo razmišljanje o žrtvovanih generacijah se je lomilo na meji med mladostnimi ideali in grozljivo resignacijo na razvalinah svetovne morije:

Razstreljena so pota, ki hodil sem jih,
izkopani bregovi, razbite vasi,
tovariši, bogsigavedi, kako
in zakaj izgubljeni. O nekdaj bilo
nas je toliko, dragih, in rekli smo si,

brez nas življenja in upanja ni,
 brez nas je le sužnost, sramota in smrt,
 brez nas je molčanje in groza brez nas,
 ki smo v zemljo vsajeni, da kakor nov kruh
 bomo čudežno zrasli za svatbeni čas,
 brez nas, o, brez nas domovine ni.

Drgetam za vas, ki ste šli pred menoj.
 Ni planil, ko zgrudili ste na obraz
 se krvavi in vgriznili se v trdo zemljo,
 iz duše vam zatajevani obup?
 O, ne dajte mi slišati kletev in tožb,
 ki izbruhnili ste jih s poslednjo krvjo,
 preperel mi ponos in zavest mi tesna,
 brez misli bežim in vem le to,
 da sem sam in da vsi ste že davno odšli.
 (Osamelost)

Nič čudnega torej ni, če se je v Hribovškovi poeziji sorazmerno zgodaj pojavila misel na smrt, na grob. V pesmi DEŽEVNA NOČ 1943 namreč beremo:

Zakaj mi oslepel je zlati dan?
 Vse bolj pogrezam se v grobove sanj,
 tema podsula me je iznenada.

 Še vodi, ki po žlebu se pretaka,
 je znana k zemlji stvarjajoči pot,
 da ji odreši nespočeti rod.
 Bog ve, kje mene dobra gruda čaka.

Leta 1944 je v Hribovškovem življenju prišlo do neposrednih konfrontacij. Marca tega leta je na Bledu v ne povsem pojasnenih okoliščinah ob partizanski rekviziciji umrl oče Janeza Remica, kar je imelo za posledico nepopravljivo škodo za Hribovškov odnos do neposrednih akterjev osvobodilnega gibanja. Dva meseca kasneje je bil Remic vpoklican v nemško vojsko, kmalu potem je poziv dobil tudi Hribovšek, a se je mobilizaciji izogibal z beganjem med Radovljico in Dunajem. Še zadnjič se je skušal sporazumeti z lokalnim partizanskim vodstvom, a se razočaran nad njimi in nad Kocbekom odločil za vstop med gorenjske domobrance ter se tako izognil vpoklicu v nemško vojsko.

Če upošteevamo, da je bilo Hribovškovo pesniško ustvarjanje sklenjeno maja 1944, ko je uredil rokopisno zbirko PESMI MARJANA GOSTIŠE, lahko trdimo, da omenjeni dogodki niso mogli več vplivati na problemske stržene posameznih pesmi, da so ključni problemi pesnika zajeli že pred tem, da so Hribovškove zadnje pesmi nastajale v skrajno napetem in vznemirljivem slutenjskem stanju, kot da je bilo že vse vnaprej odločeno. Tako je danes njegovo POMLADNO PESEM 1944 mogoče brati kot nekakšen pesniški post festum:

Prišla bo ura, ko bo treba iti:
nihče ne ve, ne kam in ne zakaj,
pekkel nasilja, kletev in izdaj
se bo odprl v podobi grozoviti.

Zaman bile vse radostne so sanje,
zaman zaupanje zgubljenih dni.
Kje so nekdanje luči, da jih ni?
Vemo za vse: mrak se bo zgrnil nanje.

O to prekletstvo, ko bi hotel rasti,
razpeti sile, kot napne se lok,
zoreti hrepeneč v zaključen krog,
pa moraš brez besede bedno pasti.

Šel bom brez pesmi, ki jo čutim v sebi
in ki je zrasla, da se razcvete,
še gnev in jeza, ki po meni vre,
še tadva, slutim, bosta ostala tebi,

uboga zemlja, ki sem v té položil
ljubezen svojo, polno nad, strahu,
da ozdravela bo v pomladnem snu.
Nikomur ne bom svoje bede tožil.

Bog vedi, kdaj že vse sem bil izgubil.
Morda v molčanju mrtvega srca
spet pesem vdano mi zatrepeta.
Povedat pridem, ko jo bom obudil.

V časovnost se nagiba še vrsta drugih Hribovškovih pesmi, na primer *MOLITEV*, v kateri najdemo močno ekspresivno podobo »nem strmim v prelom svetov«, podobno tudi v pesmih z navidez oddaljeno motiviko oziroma snovjo, kot so *PRO-METEJ*, *HELENSKIM BOGOVOM*, *PESEM O DEKLICAH*, *PESMI IN SMRTI*. Posebno mesto ima v tem nizu pesem *SLUTNJA*, saj v svojem sklepnem delu ne napoveduje le Hribovškove tragične usode, ampak tudi vse tisto, kar je bilo povezano z najbolj krutimi dejanji, ki so bila storjena nad njegovo žrtvovano generacijo, in to v imenu nekakšnega boja za svobodo in boljšo prihodnost:

O ljubezen, nosim te v sebi
za žalostno smrt,
odšla boš tiho, počasi s krvjo,
ki tekla v prst bo nekoč.
Ena sama rana bo zame, v njej boš
trepetala. Ko ne bom več vstal,
široko odprte bom imel oči.

Ko me slednjic vržejo v jamo
in blizu ne bo
človeške duše, zajokal v grozi,
joj, v blagodejno bom prst,
da si tudi ti zapustila me zdaj
in nikoli ne sežeš mi v grob,
nezvesta, nikdar ne zbudiš iz sna.

Problem temporalnosti v Hribovškovi poeziji je tudi še v letu 1994 mogoče obravnavati na ravni zgodovinske aktualnosti, ki nam jo narekujejo okoliščine, v katerih skušamo izravnati polpretekle anomalije tudi v slovenski medvojni literaturi. Ne glede na relativnost, ki jo vzbuja aktualizem, je vendarle mogoče ugotavljati močno Hribovškovo vpetost v lastni čas. Danes si zaradi bližine dogodkov še ne moremo odmisлити sočasnih dogajanj, kljub temu pa smemo postaviti stališče, da je Hribovškovo pesniško sporočilo širše, splošno človeško in nadčasovno.